

УДК 67.9.300.6

ОРГАНИ СУДОВОЇ ВЛАДИ В МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Зубенко Г. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного,
муніципального і міжнародного права
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

Анотація: Статтю присвячено дослідженню місця і ролі органів судової влади в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Проаналізовано повноваження Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції у сфері забезпечення прав і свобод. Акцентовано увагу на перевагах такого забезпечення вищезазначеними органами державної влади.

Ключові слова: права і свободи людини і громадянина, забезпечення прав і свобод, Конституційний Суд України, суди загальної юрисдикції.

Аннотация: Статья посвящена исследованию места и роли органов судебной власти в механизме обеспечения прав и свобод человека и гражданина. Проанализированы полномочия Конституционного Суда Украины и судов общей юрисдикции в сфере обеспечения прав и свобод. Акцентировано внимание на преимуществах такого обеспечения вышеупомянутыми органами государственной власти.

Ключевые слова: права и свободы, обеспечение прав и свобод, Конституционный Суд Украины, суды общей юрисдикции.

Annotation: The article investigates the place and role of the judiciary in the mechanism of ensuring the rights and freedoms of man and citizen. Analyzed the powers of the Constitutional Court of Ukraine and courts of general jurisdiction in the area of human rights and freedoms. The attention is focused on the benefits of such security aforementioned authorities.

Key words: human rights and freedoms, protection of rights and freedoms, the Constitutional Court of Ukraine, the courts of general jurisdiction.

Стаття 3 Конституції України передбачає, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. У зв'язку з цим завжди актуальним залишаються питання забезпечення прав і свобод органами державної влади, зокрема, судової – судами загальної юрисдикції та Конституційним Судом України.

Визначаючи ступінь наукової розробки цієї теми, слід зазначити, що аналізу забезпечення прав і свобод українські вчені-конституціоналісти приділяють певну увагу. Зокрема, на ці питання у своїх наукових працях звертали увагу Т. Заворотченко та О. Пушкіна, аналізуючи гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні, А. Олійник та М. Савенко, досліджуючи конституційно-правовий механізм забезпечення прав і свобод людини і громадянина, А. Селіванов, розглядаючи особливості захисту прав і свобод Конституційним Судом України та інші.

Однак проблема визначення ролі та місця органів судової влади України в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина залишається невирішеною до кінця. У зв'язку з цим метою нашого дослідження є аналіз особливостей забезпечення прав і свобод судами загальної юрисдикції та Конституційним Судом України.

Найчастіше під механізмом забезпечення прав і свобод розуміють активну діяльність державних органів чи органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян чи їхніх посадових та службових осіб для створення умов гарантування прав, свобод і

обов'язків, а також для охорони, захисту і здійснення певних заходів щодо відновлення порушених прав, свобод і обов'язків [1, с. 151] чи єдину систему взаємодіючих правових засобів, з допомогою яких держава здійснює юридичний вплив на правовідносини між суб'єктами права з метою визнання, дотримання та реалізації основних прав людини і громадянина [2, с. 197]; або динамічну, взаємоузгоджену та взаємопов'язану систему встановлених Конституцією та законами України правових форм, засобів і заходів за допомогою яких здійснюється реалізація прав і свобод людини і громадянина, їх охорона та захист [3, с. 75].

Механізм забезпечення прав і свобод людини і громадянина має структурний характер і включає такі складові елементи, як нормативний – систему правових норм, що закріплюють право громадянина на соціальний захист та його складові права і встановлюють гарантії його реалізації; інституційний – систему відповідних органів державної влади, місцевого самоврядування, інших інституцій держави та інституцій громадянського суспільства, які здійснюють охорону та захист права громадянина на соціальний захист; процесуальний – діяльність та взаємодія вищезазначених суб'єктів щодо забезпечення права громадянина на соціальний захист.

Однією з складових інституційного елементу механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина є органи державної влади, провідне місце серед яких відіграють органи судової влади: Конституційний Суд України та суди загальної юрисдикції.

Особлива роль у механізмі забезпечення права громадянина на соціальний захист відведена Конституційному Суду України, який з'явившись як

специфічний інструмент гарантування Основного Закону, поступово став не тільки стандартом сучасної української держави, але й одним з найефективніших інструментів забезпечення прав і свобод.

Слід зазначити, що ні в Конституції України, ні в Законі України «Про Конституційний Суд України» функція забезпечення прав і свобод людини і громадянина безпосередньо не передбачена, але майже кожна друга справа, що розглядається цим державним органом, так чи інакше, торкається проблеми забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Крім того, повноваження Конституційного Суду України щодо забезпечення прав і свобод впливають ст. 42 Закону України «Про Конституційний Суд України», яка встановлює таку форму звернення до Конституційного Суду України, як право на конституційне звернення з метою забезпечення реалізації чи захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також прав юридичної особи; глави 12 Закону України «Про Конституційний Суд України», яка закріплює особливості провадження в справах щодо відповідності положень чинних правових актів, зазначених у пункті 1 ст. 13 Закону України «Про Конституційний Суд України», конституційним принципам і нормам стосовно прав та свобод людини і громадянина та глави 14, яка передбачає особливості провадження в справах щодо конституційності правових актів, якими суперечливо регулюється порядок реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина та іншими нормами вищезазначеного закону.

Реалізація Конституційним Судом України функції забезпечення прав людини і громадянина проявляється в процесі здійснення ним конституційного контролю відповідно до проваджень, передбачених Конституцією України та Законом України «Про Конституційний Суд України», а саме:

1) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність): законів та інших правових актів Верховної Ради України; актів Президента України; актів Кабінету Міністрів України; правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

2) офіційного тлумачення Конституції України та законів України (п. 2 ст. 150 Конституції України) [4];

3) надання висновків про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість [4];

4) надання висновку щодо відповідності проекту закону про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України [5], оскільки Конституційний Суд України здійснює перевірку законопроектів про внесення змін до Конституції на предмет того, чи не передбачають такі зміни скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина.

Забезпечення прав і свобод людини і громадянина Конституційним Судом України здійснюється шляхом прийняття рішень у справах щодо конституційності законів та інших правових актів

Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Суб'єктами права на конституційне подання з питань прийняття рішень Конституційним Судом України у вищезазначених справах, є Президент України, не менш як сорок п'ять народних депутатів України (підпис депутата не відкликається), Верховний Суд України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Верховна Рада Автономної Республіки Крим (ст. 40 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Відповідно до ст. 82 Конституції України підставами для порушення питання про відкриття провадження у справі щодо відповідності норм чинного законодавства принципам і нормам Конституції України стосовно прав та свобод людини і громадянина є: 1) наявність спірних питань щодо конституційності прийнятих і оприлюднених у встановленому порядку законів, інших правових актів; 2) виникнення спірних питань щодо конституційності правових актів, виявлених у процесі загального судочинства; 3) виникнення спірних питань щодо конституційності правових актів, виявлених органами виконавчої влади у процесі їх застосування та Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини у процесі його діяльності.

У тому випадку, якщо Конституційним Судом України розглядається справа щодо конституційності правових актів, якими суперечливо регулюється порядок реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина, предметом конституційного провадження є вирішення спірних питань щодо конституційності норм двох чи більше законів або актів міжнародного права, визнаних обов'язковими на території України, що встановлюють різний порядок реалізації одних і тих самих конституційних прав та свобод, чим суттєво обмежуються можливості їх використання. При цьому у рішенні Конституційного Суду України визначається, норми якого закону є конституційними, а якого – неконституційними і нечинними.

Також Конституційний Суд України здійснює забезпечення прав і свобод людини і громадянина шляхом офіційного тлумачення Конституції та законів України.

Суб'єктами права на конституційне подання з питань офіційного тлумачення Конституції України є Президент України, не менш як сорок п'ять народних депутатів України (підпис депутата не відкликається), Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Верховний Суд України, Кабінет Міністрів України, інші органи державної влади, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування. Суб'єктами права на конституційне звернення – громадяни України, іноземці, особи без громадянства та юридичні особи.

Підставою для конституційного подання щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України відповідно до ч. 1 ст. 93 Закону України «Про Конституційний Суд України» є практична необхідність у з'ясуванні або роз'ясненні, офіційній інтерпретації положень Конституції України та законів України. Підставою для конституційного звернення – наявність

неоднозначного застосування положень Конституції України або законів України судами України, іншими органами державної влади, якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод (ст. 94 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Слід зазначити, що у разі якщо при здійсненні тлумачення Закону України (його окремих положень) була встановлена наявність ознак його невідповідності Конституції України, Конституційний Суд України у цьому ж провадженні вирішує питання щодо неконституційності цього Закону (ч. 2 ст. 94 Закону України «Про Конституційний Суд України»). Це положення є надзвичайно важливим засобом захисту прав і свобод саме для громадян, оскільки вони не можуть звертатися до Конституційного Суду України з питань відповідності законів та інших правових актів Конституції України.

Забезпечення права і свобод людини і громадянина здійснюється й шляхом розгляду справ і надання висновків Конституційним Судом України щодо відповідності вимогам ст.ст. 157 і 158 Конституції України проекту закону про внесення змін до Конституції України, поданого до Верховної Ради України згідно із статтями 154, 155 і 156 Конституції України.

Суб'єктом права на конституційне подання у цьому випадку виступає Верховна Рада України. Підставою для конституційного подання є необхідність у з'ясуванні чи не передбачає проект закону про внесення змін до Конституції України скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина. Приймаючи рішення Конституційний Суд України зазначає положення проекту закону про внесення змін до Конституції України, що відповідають вимогам статей 157 і 158 Конституції України і положення, що не відповідають цим вимогам Конституції України.

Здійснюючи забезпечення прав і свобод людини і громадянина Конституційний Суд України має певні переваги перед іншими органами державної влади. По-перше, зазвичай він виступає в якості універсальної юридичної структури, яка дає можливість відстоювати не тільки інтереси конкретного позивача на відміну від судів загальної юрисдикції, але, в кінцевому результаті, і всього суспільства, сприяючи, в першу чергу, забезпеченню законності в сфері нормотворчості. По-друге, Конституційний Суд України, здійснюючи контроль за відповідністю Конституції України законів та інших нормативно-правових актів, що обмежують чи порушують права людини і громадянина, наділений правом визнавати їх неконституційними в результаті чого вони втрачають свою чинність. По-третє, рішення і висновки Конституційного Суду України є обов'язковими до виконання та оскарженню не підлягають.

Провідну роль в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина відіграють суди загальної юрисдикції, які згідно зі ст. 124 Конституції України здійснюють правосуддя. Саме судовий захист прав людини, як зазначає С. І. Лучковська, є універсальною формою правового захисту, з

допомогою якого держава зобов'язана забезпечити дотримання прав та свобод людини і громадянина, закріплених національним законодавством [6, с. 32].

Підтвердження цієї тези можна знайти й в законодавстві України. Так, згідно з ч.ч. 1-2 ст. 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Виконання органами правосуддя функцій захисту прав і свобод людини і громадянина підкреслюється й Законом України «Про судоустрій і статус суддів», у преамбулі якого зазначено, що цей закон визначає правові засади організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні з метою захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави на засадах верховенства права [7].

Суди загальної юрисдикції здійснюють забезпечення прав і свобод людини і громадянина шляхом розгляду цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення.

Переваги забезпечення прав і свобод людини і громадянина судами загальної юрисдикції порівняно з іншими органами державної влади обумовлені особливостями побудови і функціонування органів правосуддя полягають в такому. По-перше, це самостійність органів правосуддя від інших органів державної влади і незалежність суддів. Так, здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Незалежність суддів забезпечуються такими гарантіями, як: особливий порядок призначення, обрання, притягнення до відповідальності та звільнення судді; недоторканність та імунітет судді; незмінюваність судді; відповідальність за неповагу до суду чи судді; належне матеріальне та соціальне забезпечення судді; функціонування органів суддівського самоврядування; визначенням законом засобами забезпечення особистої безпеки судді, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їх правового захисту; право судді на відставку.

По-друге, це універсальна форма реалізації права на судовий захист оскільки ч. 2 ст. 124 Конституції України закріплює, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі.

По-третє, на відміну від інших органів державної влади, що здійснюють забезпечення прав і свобод людини і громадянина (наприклад прокуратура України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини), суди загальної юрисдикції безпосередньо поновлюють порушені права, усувають перешкоди в їх реалізації та попереджають порушення шляхом скасування протиправного рішення, визнання дій незаконними, накладання на відповідача певних обов'язків та ін.

По-чверте, перевага захисту прав і свобод людини і громадянина судами загальної юрисдикції полягає в обов'язковій силі актів органів судової влади. Перегляд судових рішень можливий лише в порядку апеляційного та касаційного оскарження а

також Верховним Судом України в установленому законом порядку. Судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання усіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України. Невиконання судових рішень тягне за собою відповідальність, установлену законом.

По-п'яте, це наявність у судової системи формалізованого механізму виконання прийнятих рішень, який полягає в тому, що порушнику прав і свобод надається можливість добровільно виконати рішення суду, а в разі відмови, таке рішення підлягає примусовому виконанню в порядку, встановленому Законом України «Про виконавче провадження».

Таким чином, як Конституційний Суд України, так і суди загальної юрисдикції, здійснюючи правосуддя з конституційних, цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення тим самим відіграють провідну роль у механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

ЛІТЕРАТУРА

1. Олійник А. Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні : монограф. / А. Ю. Олійник. – К. : Алерта, КНТ, Центр навчальної літератури, 2008. – 472 с.
2. Гасанов К. К. Конституционный механизм защиты основных прав человека : монография / К. К. Гасанов. – М. : Юнити-дана, Закон и право, 2004. – 432 с.
3. Аналітичний огляд стану здійснення судочинства Вищим адміністративним судом України у 2012 році. – К., 2013. – 33 с.
4. Конституція України : від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
5. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16 жовтня 1996 року № 422/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.
6. Лучковська С. Г. Окремі аспекти вдосконалення механізму судового захисту прав і свобод людини і громадянина / С. Г. Лучковська // Вісник Технологічного університету поділля. – 2002. – № 4. – С. 32–33.
7. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 липня 2010 року № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41–42, № 43, № 44–45. – Ст. 529.

УДК 342.25

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ УРЯДУ

Величко В. О.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державного будівництва
та місцевого самоврядування
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

Анотація: У статті аналізуються проблеми у правовому регулюванні діяльності Кабінету Міністрів України та пропонуються варіанти їх вирішення.

Ключові слова: уряд, Кабінет Міністрів України, виконавча влада, Прем'єр-міністр України, Програма діяльності Уряду, коаліція депутатських фракцій.

Аннотация: В статье анализируются проблемы в правовом регулировании деятельности Кабинета Министров Украины и предлагаются варианты их решения.

Ключевые слова: правительство, Кабинет Министров Украины, исполнительная власть, Премьер-министр Украины, Программа деятельности Правительства, коалиция депутатских фракций.

Annotation: This paper analyzes the problems in the legal regulation of the Cabinet of Ministers of Ukraine and offered their solutions.

Key words: government, the Cabinet of Ministers of Ukraine, the executive, the Prime Minister, Government Action Program, a coalition of factions.

Кабінет Міністрів України є вищим колегіальним органом у системі органів виконавчої влади України. Багато в чому саме від його діяльності залежить втілення у життя державної політики, злагоджена робота всього державного апарату, результативність запроваджуваних політичних реформ та ефективність функціонування демократичних механізмів. Цим обумовлюється особливе місце Кабінету Міністрів України у державному механізмі України та значна роль дотримання демократичних засад ухвалення рішень цим колегіальним органом. Тому на особливу увагу заслуговує дослідження законодавчого

врегулювання функціонування Кабінету Міністрів України, виявлення проблемних аспектів та запропонування шляхів їх вирішення.

Окремі проблемні питання конституційно-правового статусу Уряду в Україні досліджували Ю. Тодика, Ю. Барабаш, В. Авер'янов, В. Шаповал, М. Козюбра, В. Кампо, І. Пахомова. Автори підкреслюють необхідність подальшої інституціоналізації та нормативної деталізації статусу Кабінету Міністрів України у системі поділу влади, що свідчить про наявність потреби подальшого дослідження зазначеної проблеми.

Конституція України у статті 6 закріпила фундаментальний для розбудови правової держави